

МЕТОДИ ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД 1950 РОКУ

У статті розглянуто найпоширеніші методи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, які використовуються Європейським Судом з прав людини при розгляді ним справ, що надходять від громадян держав — учасниць Конвенції.

Згідно зі статтею 32 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року (далі у тексті — Європейської конвенції), всі питання, котрі стосуються тлумачення і застосування положень Конвенції і протоколів до неї, є справою Європейського Суду з прав людини (далі у тексті — Суду). Крім того, стаття 30 Конвенції вказує на те, що, коли справа, яка перебуває на розгляді в Палаті (прим.: Палата — це орган, який складається з 7-ми суддів і в його компетенції є розгляд справ, які надходять до Суду) порушує серйозне питання, що стосується тлумачення положень Європейської конвенції чи Протоколів до неї, або коли вирішення питання може ввійти в протиріччя з раніше ухваленою Судом постановою, Палата може до ухвалення своєї постанови уступити юрисдикцію на користь Великої Палати, якщо жодна із сторін не заперечує проти цього (прим.: Велика Палата складається з 17 суддів і може розглядати справу після її розгляду Палатою, якщо сторони не погоджуються з прийнятим раніше рішенням). Таким чином Суд через його функціонування в Палатах повинен застосовувати положення Європейської конвенції щодо справ, які надходять від представників різних правових систем держав — членів Європейської конвенції, кожна з яких має свою власну структуру та в яких діють різні правові доктрини. Крім того, судді Європейського Суду представляють різні країни і різні правові школи Європи. Тому перш за все постає питання — які ж методи тлумачення Європейської конвенції повинен використати Суд для того, щоб з максимальним ступенем об'єктивності, справедливості й неупередженості ухвалити рішення по справі?

Відповідь на це запитання поєднує як знання теоретичних розробок учених-правознавців, так і тієї теорії, яка виникла внаслідок багаторазового тлумачення положень Європейської конвенції суддями Європейського Суду. За узагальненнями, які виводить у своїй праці Ф. Матчер, основних методів тлумачення Європейської конвенції є 6 [1]: 1) еволюційне тлумачення; 2) автономне тлумачення; 3) порівняльне тлумачення; 4) межі оцінюван-

ня; 5) принцип пропорційності; 6) відповідність застосовуваних положень.

Перш за все, Європейська конвенція вважається міжнародним договором і, отже, до неї, на думку Суду, для її тлумачення повинні застосовуватись положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (далі у тексті — Віденської конвенції), хоча, як відомо, положення Віденської конвенції не мають зворотної сили, оскільки стаття 4 говорить: «...вона (прим.: конвенція) застосовується тільки до договорів, укладених між державами після набрання нею чинності щодо цих держав» [2] (а Європейська конвенція була прийнята в 1950 році). Європейський Суд вважає, що Віденська конвенція повинна застосовуватись, оскільки положення статей 31 і 33 виражають загальновизнані принципи міжнародного права щодо тлумачення договорів між державами. Таким чином, необхідно керуватися ними при тлумаченні Європейської конвенції.

Статтею 31 Віденської конвенції, пунктом 3 передбачено, що поряд з контекстом при тлумаченні договору враховується і практика застосування договору. Тому при подальшому розгляді питання ми будемо звертатися як до контексту, так і до прецедентів як безпосередніх джерел, в яких знаходять своє втілення методи інтерпретації Європейської конвенції.

Коротко про найважливіші види (методи) тлумачення Європейської конвенції.

Еволюційне тлумачення. Вже згаданий нами раніше дослідник Європейської конвенції Ф. Матчер дає визначення еволюційному тлумаченню як інтерпретації положень закону у світлі сьогочасних інтелектуальних концепцій чи ідеологій [3]. З практики застосування Конвенції можна помітити, що Суд вважає, що положення Європейської конвенції повинні бути застосовані й зрозумілі в контексті демократичних європейських суспільств, які існують тепер, а не сприйматися з тієї точки зору, яка існувала на час написання Європейської конвенції. В рішенні по справі Тирера Судом було визнано, що «Конвенція є живим інструментом, який, на

чому Комісія правильно наголосила, повинен бути інтерпретований у світлі умов сьогодення» [4]. Причому це стосується не лише розширеної інтерпретації положень Конвенції, а й звуження чи навіть деякого обмеження прав, пов'язаного зі змінами в суспільному розвитку. Щодо цього можна навести такий приклад: розглядаючи справу Маркс проти Бельгії, Суд зазначив, що «сьогоднішнє розуміння статті 8 Європейської конвенції (повага до особистого життя особи) відрізняється від положень бельгійських законів, які є дискримінуючими [щодо цієї статті]» [5]. Як приклад звуження служить такий випадок. Суд визнав, слідуючи сучасній концепції міжнародного права, яка стоїть на позиції, що експропріації та інші подібні заходи (проти іноземців) не є підставою для беззаперечного позову для отримання повної компенсації, та що в курсі великомасштабної перспективи економічних і соціальних реформ відповідні втручання в право власності, що захищене статтею 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції, дозволяються, і що державі дозволяються широкі межі оцінювання при втручаннях в здійснення такого права. Однак, «справедливий баланс» може знаходитися між інтересами індивіда і інших членів суспільства, тому таке втручання є завжди підставою для контролю інституціями, передбаченими Європейською конвенцією (рішення у справі Мелачер та інші) [6].

Однак еволюційний метод потрібно застосовувати дуже обережно. За словами відомого юриста-міжнародника Серені: «Не може бути завданням особи, що тлумачить, зміна змісту норми; але якщо зміст норми піддався змінам у соціальних реаліях, той, що тлумачить, повинен узяти це до уваги».

Автономне тлумачення. В основному питання виникає в тому, чи Європейський Суд при вирішенні справи інтерпретує правові поняття і терміни автономно, чи використовує ті значення, які такі вирази мають у національних правових системах. Як приклад того, що в деяких випадках Суд звертається до законодавства держав-членів, можна розглядати ч. 2 статей 8, 9, 10, 11 Європейської конвенції, які передбачають можливості обмеження зазначених у частинах перших цих статей прав. Так, наприклад, у ч. 2 статті 9 зазначено, що «свобода сповідувати свою релігію чи переконання підлягає лише тим обмеженням, які передбачені законом...» [7]. Таким чином, Суд розглядає це питання з позиції внутрішньодержавного законодавства. Інший випадок ми спостерігаємо тоді, коли Європейський Суд визначає питання прийнятності скарги. Як відомо, згідно зі статтею 35 Європейської конвенції Суд приймає справу до розгляду лише після того, коли вичерпані всі внутрішні засоби правового захисту і протягом 6-ти місяців з дати винесення національними органами остаточного рішення

по справі. Так Суд, тлумачачи вищезазначене положення, визначив, що повинні бути вичерпані всі такі внутрішні засоби, які «доступні й ефективні». Причому перегляд рішення у порядку нагляду всередині держави не вважається ефективним засобом. Інакше кажучи, Європейський Суд вважає, що достатньо пройти внутрішню апеляційну інстанцію, для того щоб мати право подавати скаргу про порушення права, передбаченого Європейською конвенцією. Якщо розглянути судову систему України, то останньою інстанцією, в яку можна оскаржити рішення суду загальної інстанції, є Верховний Суд України, що для звернення до Європейського Суду є необов'язковим. Достатнім є лише проходження апеляційної інстанції.

Порівняльне тлумачення. При тлумаченні власне положень Європейської конвенції, Європейський Суд інколи звертається до посилок на інші міжнародні договори. Наприклад, для тлумачення виразу «примусова праця» в розумінні статті 4 пункту 2 Європейської конвенції використовується Конвенція Міжнародної організації праці № 29 (прийнята 1930 року).

Щодо інтерпретації статті 6, пунктів 3 (б) і (с) Європейської конвенції, Суд використав статтю 14 § 3 (б) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (далі — МПГПП). У зв'язку із цим постає запитання — чи буде чинним рішення, при винесенні якого Європейський Суд керується розумінням того чи іншого поняття, визначеного в інших документах, але які не є чинними для держави, якої стосується справа, котра розглядається?

Також варто зазначити, що в документах, котрі видаються в рамках Ради Європи, вживаються терміни, значення яких напрацював Європейський Суд протягом довгих років своєї практики.

Межі оцінювання. Незважаючи на гармонізацію законодавства в межах Європи щодо захисту прав людини, Європейський Суд не намагається повністю уніфікувати значення положень Європейської конвенції для всіх, а вважає на культурну та ідеологічну, а також правову багатоманітність держав-членів (справа Хендісайд проти Великої Британії) [8].

Європейська конвенція визначає обсяг прав, умови, які докладаються для їх задоволення, і прийнятність обмежень, які встановлюються державою, вживаючи загальні, невизначені терміни. Європейський Суд просто перевіряє, чи держави вжили заходів на свій розсуд, що не суперечать здоровому глуздові, і чи вони не вийшли за прийнятні межі. Це правило не застосовується лише у випадку судового рішення, прийнятого повноважними органами відповідної країни щодо фактичної ситуації, яка виправдовує обмеження.

Принцип пропорційності. Все прецедентне право Конвенції пронизано цим методом тлумачення. Якщо розглядається питання, чи мала держава право втручатися у здійснення права особою, застосовується цей метод. В основному оцінюється шкода, яка могла б бути завдана інтересам держави, якщо б остання не втрутилася у здійснення права особою. Принцип пропорційності виступає коригуючим до принципу меж оцінювання, які в сукупності можуть дати об'єктивний результат при вирішенні справи.

Сподівання на повноваження, що застосовуються (т. зв. теорія «implied powers»). Інституція, створена договором, уповноважена перевіряти всі повноваження, які є необхідними для виконання положень договору. Інакше кажучи, Європейський Суд повинен перевіряти виконання Європейської конвенції сторонами, котрі є її членами.

Інституції Конвенції ще до набуття чинності 11 Протоколом (прим.: 11 Протокол до Європейської конвенції, яким передбачена перебудова конт-

рольного механізму Європейської конвенції, набув чинності 1 листопада 1998 року [9]), використовували теорію «implied powers», щоб визначити сферу своєї діяльності. Так, наприклад, Європейський Суд, виконуючи повноваження укладати свої власні правила процедури, надані йому колишньою статтею 55 Конвенції, включив до цих правил право відняти юрисдикцію щодо Великої Палати, незважаючи на те, що стаття 43 Конвенції говорить, що Суд повинен засідати як Палата, визначена жеребкуванням.

Як підсумок варто зазначити, що всі згадані вище методи є не єдиними, які застосовує Європейський Суд з прав людини при тлумаченні Європейської конвенції. Адже так само, як не існує двох однакових справ, не може бути застосовано й абсолютно однозначних підходів та використано стандартні методи при вирішенні кожної справи. Лише творчий підхід та високий професіоналізм у виборі й використанні методів суддями можуть сприяти об'єктивному і всесторонньому її розгляду.

1. Matscher F. Methods of Interpretation of the Convention. The European System of the Protection of Human Rights / R.St.J. Macdonald Edition.— Kluwer Academic Publishers.— 1993.— P. 65.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів // Відомості Верховної Ради Української РСР.— 1986.— № 7.— С 343.
3. Matscher F. Methods of Interpretation of the Convention. The European System of the Protection of Human Rights / R.St.J. Macdonald Edition.— Kluwer Academic Publishers.— 1993.— P. 70.
4. Tyrer Case. Series A, no. 26.— § 31.
5. Marckx Judgement on June, 13, 1979. Series A, no. 31.— § 41.
6. Mcllacher and others.— Series A no. 169 § 45.
7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року // www.rada.kiev.ua.
8. Hendiside v. UK.— Series A, no. 24.— 1976.
9. Протокол № 11, предусматривающий перестройку контрольного механизма, созданного Конвенцией о защите прав и основных свобод человека // Международные документы по правам человека.— Х.: Арсис ЛТД.— 2000.

Lekhnyk N. L.

THE METHODS OF THE INTERPRETATION OF THE CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS (1950)

The Article deals with the most wide spread methods of interpretation of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), which are used by the European Court of Human Rights in the process of making the decisions on the claims from the citizens of the member states of the Convention.